

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Departamentul de literatură universală și comparată

Doctorand
Stanciu Simiona Alba

Coordonator științific
Prof.Univ.Dr. Ion Vartic

Teză de doctorat

ABSTRACT

Don Juan. Donjuanismul
Teatralitate și Manierism

Cuprins

Argument	5
INTRODUCERE : UNIVERSUL TEATRAL AL DONJUANISMULUI	7
0.1. Conceptul de Donjuanism	7
0.1.1. Definire a donjuanismului	8
0.1.2. Don Juan, personaj literar, teatral, muzical	10
0.1.3. Donjuanism. Teorii. Eseuri.	12
0.2. Conceptul de teatralitate	17
0.2.1. Teatralitate. “Scriitură scenică”	20
0.2.2. Teatralitate. “Text muzical”	27
0.2.3. Teatralitate. “Dramaturgie” a spațiului	34
0.3. Conceptul de manierism	37
0.3.1. Manierism muzical	39
0.3.2. Culminație manieristă. Opera.	41
0.3.3. Teatralitate muzicală. Formă. Manieră.	43
CAPITOLUL 1. PERSONAJ TEATRAL. CONSTRUCTUL CULTURAL	44
1.1. DEBUTUL DONJUANISMULUI. SCENA SPANIOLĂ	47
1.1.1. Teatralitate. Teologie.	49
1.1.2. “Maniera” donjuanismului spaniol	50
1.1.3. Texte culturale adiacente	54
1.1.4. Alte versiuni spaniole de Don Juan	57
1.2. DON JUAN IN TEATRUL ITALIAN	59
1.2.1. Donjuanism scenic italian, Maniera <i>commedia dell’arte</i>	59
1.2.2. Suportul ideologic	66

1. 2. 3. Teatralitate scenică. Spectacol “pierdut”	67
1. 2. 4. De la <i>Teoria</i> la <i>Prattica</i>	68
1. 3. DONJUANISM. LIBERTINAJ. TEATRUL FRANCEZ	78
1. 3. 1. Aspecte pre-teatrale la <i>Dom Juan</i> de Molière.	78
1. 3. 2. Apogeul donjuanismului scenic francez. Molière.	83
1. 4. DONJUANISM. EXTRAVAGANCE. TEATRUL ENGLEZ AL RESTAURATIEI	89
1. 4. 1 <i>The Libertine</i> de Thomas Shadwell	93
1. 4. 2. Maniera Dorset Garden Spectacular	95
1. 5. DONJUANISM. TEATRU DE MARIONETE. TEATRU POPULAR	99
1. 6. TEATRUL ROMANTIC	103
1. 6. 1. Donjuanism postmozartian.	103
1. 6. 2. Teoretizări romantice ale donjuanismului	108
1. 6. 3. Hispanism dramatic romantic	110
CAPITOLUL II. MANIERISM PRECLASIC : OPERA ȘI BALETUL	117
2. 1. Personajul muzical pre-mozartian . Maniera operei italiene	117
2. 2. Teatralitate. Dans – Pantomimă	128
2. 3. Teatralitate. Manieră. Forma clasic vieneză. Opera <i>Don Giovanni</i> de Mozart.	131
2.3.1. Forma muzicală. Suport al “scriiturii scenice”	136
2.3.2. Portret de personaj. Formele mici	140
2.3.3. Donjuanism. Carnaval. Dans	141
2. 4. Romantismul muzical	145
2.4.1. Repertoriul muzical romantic	145
2.4.2. Programatism. Poem simfonic	147
2.4.3. Coordonate manierist teatrale. Opereta	150
2.4.4. Donjuanism în teatrul muzical romantic englez	152
2.4.5. Surse de teatralitate în școala rusă	153

CAPITOLUL III. DONJUANISMUL TEATRAL IN SECOLULUI XX	157
3. 1. Donjuanismul în dramă	162
3. 1. 1 Don Juan în drama spaniolă	162
3. 1. 2. Don Juan în drama franceză	167
3. 1.3 Don Juan în teatrul de limbă germană	173
3.1.4. Don Juan din perspectiva teatrului feminist	180
3.1.5. Don Juan-ul anilor '90	185
3. 2. Donjuanism. Dramă registică. Ghelderode	189
3.2.1. Teatralitate. Identitate.	190
3.2.2. Text vizual, teatral, cultural.	193
3.2.3. Donjuanism dramatic spre <i>Le fait théâtral</i> .	195
3.3. Variații de Dom Juan în <i>praxis</i>-ul scenic	200
3. 3. 1. <i>Dom Juan</i> într-un teatru de regie	200
3. 3. 1. 1. Teatralitate. Dialog orient – occident. Meyerhold	201
3. 3. 1. 2. Teatrul francez	205
3. 3. 2. 2.1. Teatrul registic textocentric. Louis Jouvet	205
3. 3. 2. 2. 2. Teatralitate. Ateism. Jean Vilar	209
3. 3. 2. 2. 3. Don Juan între tradiție și interpretare. Antoine Vitez	212
3. 3. 1.2 <i>Dom Juan</i> în repertoriul Berliner Ensemble	213
3. 3. 1.3. Extensii regizorale brechtiene. Patrice Chéreau	220
3. 3. 1. 4. <i>Dom Juan</i> . Leitmotiv registic. Ingmar Bergman	222
3. 4. Teatrul de operă	
3. 4. 1 Hispanism operistic.	226
3. 4. 2 Donjuanim în opera neoclasică	226
3.4.2.1. Teatralitate muzicală	230
3.4.2.2. Text muzical registic. Construcție formală a libretului	233

3.4.2.3. <i>Don Giovanni ou il dissoluto absolvido</i> , Azio Corghi	239
3.5. Opera în regie. Manierism. Tradiție. Experimentalism	241
3.5.1. Manierism și scriitură scenică. Joseph Losey	241
3.5.2. Teatralitate. Decor. Histrionism manierist	245
3.5.3. <i>Giocoso minus drama</i> . René Jacobs	249
3.5.4. Opera “teatrală”. Peter Brook	249
3.5.5. <i>Don Giovanni</i> , un <i>black choteo</i> . Peter Sellars	251
3. 6. TEATRUL ANTROPOLOGIC	253
3.6.1. Don Juan – <i>Choteo</i> .	253
3.6.2. <i>L’Autre Don Juan</i> , Eduardo Manet	255
3.6.3. <i>Performance</i> . Ritual. Liminalitate.	259
3.6.4. <i>The Joker of Seville</i> , Derek Walcott	262
3.6.4.1. Dramă și antropologie performativă walcottiană	267
3.6.4.2. Teatralitate și <i>music hall</i>	272
3. 7. DON JUAN IN DRAMA ROMANEASCĂ	275
APRECIERI FINALE	
Don Juan către un teatru postdramatic	278
Bibliografie	281

REZUMATUL TEZEI

Cuvinte cheie : donjuanism, teatralitate, manierism, spectacol, scenografie, operă, scriitură scenică, text spectacular, regie, dramă, *performance*, tribal, antropologie, *communitas*, impuls performativ, re-contextualizare, flexibilitate, design, costum, manevră, metamorfoză, adaptabilitate, libertinaj, teologie, *extravaganza*, formă muzicală, arhaism, nuanță, tempo, agogică, cantabil, dans.

INTRODUCERE

Ideea coordonatoare a studiului este donjuanismul în teatru, operă, *performance*. Sunt abordate trei concepte supuse analizei din perspectiva spectacolului : donjuanismul, teatralitatea, manierismul. Accentul este pus pe calitățile performative ale personajului Don Juan și pe aportul “manierei” în transferul acestuia din teatrul dramatic în teatrul de operă, gen prin excelență manierist.

Donjuanismul este sinonim cu flexibilitatea, metamorfoza, adaptabilitatea. După o “existență” în teatru și operă timp de două secole, XVII și XVIII, personajul este abordat teoretic în secolul XIX. Suferă de asemeni tratări variaționale în forme literare, scenice, muzicale de la drama “elitistă” germană până la formulele de teatru muzical lejer, *opera extravaganza* engleză sau operetă germană. Din punct de vedere teatral Don Juan este supus unui proces continuu de acumulări de elemente dramatice și de scenicitate, odată cu migrația dintr-un perimetru geografic și artistic în altul.

Conceptul de teatralitate este privit din două perspective. Mai întâi potrivit sistematizării propuse de teatrologul Iustin Ceuca în *Evoluția formelor dramatice*, atât ca teatralitate dramatică (mecanismele interioare ale textului care pulsează progresia dramatică, combinațiile situațional textuale, tiparele de situații ce “garantează” comicitatea : imbroglia, qui-pro-quo, travesti) cât și teatralitate scenică (elementele extra-textuale și ne-dramatice de

ordin spațial, muzical, design vestimentar, etc.). În studiul *Don Juan. Donjuanismul. Teatralitate și Manierism* suportul analitic continuă cu modelul de teatologie și studii de spectacol înaintat de *Noua Teatologie*, curent demarat de teoreticianul bolognez Marco de Marinis, DAMS, Bologna care fundamentează parcursul teatral pe repere semiologice și post-semiologice. Sunt favorizați termenii “text spectacular” și “scriitură scenică” ca și continuare a direcției mizanscenei, termeni indicați de regizorul Roger Planchon. Spectacolul este o construcție de “texte” teatrale, extra-teatrale, culturale, etc. Funcționează în două direcții. Mai întâi ca analiză a spectacolului contemporan dar este esențial în recuperarea “spectacolului pierdut”. Procesul analitic se bazează pe potențialul scenic emis de dramă, de teatralitatea virtuală relaționată cu anturajul cultural și informațiile conținute de textul dramatic, considerate “texte parțiale” ale întregului ansamblu. Spectacolul este factorul material care suportă arhitectonica “scriiturii scenice”. Critica post-modernă de teatru nu doar analizează spectacolul prezent, ci propune “recuperarea” unui spectacol trecut, al unui “text scenic” pierdut pe baza recoltării și interpretării informațiilor culturale ce construiesc drama supusă analizei și textului scenic virtual, susținut de textul dramatic. “Textul spectacular” nu este abordabil doar în relație cu elementele ce compun scena, ci este un “sistem de semne în interiorul căruia sunt poziționate toate elementele limbajului, considerate texte parțiale”. Tot texte parțiale sunt considerate și elementele adiacente textului literar-dramatic, informații de ordin istoric, filosofic, poziția ideologică a autorului, condițiile de scriere a textului. “Scriitura scenică” combină texte interdisciplinare, culturale, istorice, etc, și analogii cu alte fenomene spectaculare care s-au păstrat în formulă scrisă sau planuri, schițe, tendințe scenografice, poetici spațiale ale plasticii spectaculare.

Manierismul este conceptul cel mai pretabil calificării spectacolului de operă și analizei personajului Don Juan în *corpus*-ul acestui gen. Abordăm conceptul de manierism ca formă și manieră (de execuție, de interpretare) într-o formulă cu atât mai complexă cu cât este vorba de un text muzical. Manierismul este abordat în acest studiu în primul rând referitor la spectacolul muzical. Opera, gen prin esență aparținând acestei “categorii” estetice este produsul “finit” al unui șir de demersuri care au urmărit dezvoltarea de tehnici prin manevre ale sistemului modal și ulterior tonal.

Primele mențiuni și explicații despre o estetică manieristă vin din zona tratatelor teoretice care extrag trăsăturile compoziționale și tehnice ale picturii sfârșitului de Renaștere urmând ca tehnica prelucrării datelor realului să fie transferată în domeniul literaturii.

În muzica vocală și mai ales instrumentală manierismul este aplicat cu rezerve, rezumându-se la perioada madrigalescă a Italiei sfârșitului de Renaștere. Însă cel mai puternic

argument în vederea apelului la acest concept este spectacolul de operă, genul scenic esențial pentru Don Juan, care asigură completitudinea sa conceptuală.

CAPITOLUL 1 : Personajul teatral. Constructul cultural

Capitolul privește analiza personajului în raport cu “textele” teatrale și extrateatrale care intervin în corpus-ul dramatic și mai ales scenic. Don Juan este definit de contextul cultural căruia îi aparține. Procesul de re-scenicizare implică recontextualizări și adaptări la alte anturaje artistice și culturale modificând forma (mai puțin fondul) și particularitățile teatrale ale lui Don Juan.

Punctul de pornire a lui Don Juan în teatru este piesa dramaturgului spaniol Tirso de Molina cu *El Burlador de Sevilla* (1630). Primele repere de spectacol sunt legate de comedia spaniolă, de codurile și situațiile specifice ale genului, mixate cu reminiscențe ale manifestărilor religioase de tip *autos sacramentales*. Fondul teologic este dominant, drama funcționează ca pildă sau ca dezbateră demonstrativă. Sunt implicate în conflictul tematic al dramei pozițiile a două ordine religioase, *tomism* și *molinism*, care dezbat problema *liberului arbitru* și *Doctrina Tridentină*. Nucleul dramatic este reprezentat de conflictul ideologic declanșat în jurul tratatului *Concordia* scrisă de Luis de Molina.

Subiectul este preluat de teatranții italieni și spectacolul *commediei dell'arte* ceea ce presupune reconstrucție a substanței teatrale a lui Don Juan. Este vorba de concepția de spectacol din perimetrul italian și dezvoltarea paralelă cu metamorfozele stilului comic pe parcursul secolelor XVII și XVIII. În capitolul destinat lui Don Juan în *commedia dell'arte* sunt comentate piesele *L'Ateista fulminato* (Anonim - începutul sec XVII), Giacinta Andrea Cicognini (*Il Convitato di Pietra* - 1650), *Il Convitato di Pietra* (Anonim - canava de la Napoli apărută la mijlocul sec XVII), Domenico Biancolelli (*Il Convitato di Pietra* - 1658), Andrea Perrucci «Preudarca» (*Il Convitato di Pietra* - 1690) . Studiul este interesat și de influențele spectaculare asupra personajului de origine spaniolă, și rolul ancadramentului comic în evoluția sa ulterioară, mai ales în spectacolul de operă din secolul XVIII, care manifestă un interes deosebit pentru acest subiect. În perimetrul italian Don Juan (Don Giovanni) nu rămâne neinfluențat de filosofia libertină italiană în special cu ideile filosofului Lorenzo Valla cu *De voluptate* și ale poetului Pietro Aretino cu *Sonnetti lussuriosi*. Totodată spațiul artistic italian este sinonim cu explozia scenografiei care modifică continuu reperele de

scenicitate și rațiunile de organizare interioară a dramei care se vor dezvolta pe coordonate histrionic spațiale, spectaculare, favorizante pentru teatrul operistic. În Italia Don Giovanni înregistrează o evoluție teatrală culminantă. Rămâne dependent de cadrul oferit de italianismul comic până în secolul XX. Din Italia, tot prin intermediul teatranților *commediei dell'arte*, este preluat de teatrul francez unde este confruntat cu raționalismul cartezian. Noțiunea de spectacular nu este o provocare sau un „pas înainte” pentru Don Juan. În schimb consistența sa mental spirituală este orientată către revolta filosofiei moderne. Este nominalizat ca etalon al eroului modern pe coordonatele acestei gândiri apărute.

O etapă interesantă a donuanimului în teatru este formula excesiv spectaculară propusă de Thomas Shadwell cu *The Libertine*. Noile intervenții sunt aduse de filosofia materialist deistă a lui Thomas Hobbes (*Leviathan*) și spectacolul extravagant englez. Varianta reprezintă un punct *terminus* pentru Don Juan în acest spațiu, însă formula de teatralitate va fi prelungită în forme muzical spectaculare noi care vor avea alte legături cu donjuanismul (în secolul XIX apare *opera extravaganza*, gen care va cultiva un alt model de relație cu personajul teatral Don Juan, burlescul).

CAPITOLUL II : Manierism. Operă. Balet.

Reperle dramatice menționate anterior reprezintă un fundament pentru genurile muzicale spectaculare care își fac intrarea în secolul XVIII, opera italiană, baletul și opera clasic vieneză. Una dintre principalele direcții ale teatralității operistice este raportul dintre forma muzicală, manieră și textul scenic. Teatralitatea muzicală înseamnă în primul rând recursul la elemente de „tehnologie” (elemente armonice, contrapunct, ritm, metru, dinamică, tempo, etc)

Romantismul muzical aduce forme noi, nonverbale cum sunt studiul solistic instrumental (*Réminiscences de Don Juan* de Franz Liszt) și poemul simfonic (*Don Juan* de Richard Strauss). Acestea sunt introduse în analiză cu scopul de a accentua calitatea spectaculară a muzicii cu program specifică secolului XIX și potențialul spectacular al acesteia. O versiune inedită de operă romantică dedicată subiectului Don Juan este

reprezentată de *Invitatul de piatră* de Alexandr Dargomijski pe un text de Pușkin. Efectele sonore sunt o inovație absolută datorită infuziei cu specificitate național rusă a unui subiect „clasic” european.

CAPITOLUL III : Donjuanismul teatral în secolul XX

Această secțiune analizează donjuanismul în teatrul secolului XX, perioadă de culminație spectaculară și transformări radicale ale fizionomiei dramatic teatrale. Drama este amintită doar ca punct de reper sau comparație cu fenomenele registice, care preferă două lucrări din repertoriul clasic. Este vorba de *Dom Juan* de Molière piesă supusă transformărilor continue de substanță teatrală în perimetre artistice diverse (Meyerhold, la teatrul francez sau teatrul brechtian). Însă varianta obsesivă pentru creatorii de spectacol este opera *Don Giovanni* de Mozart și *The Rake's Progress* de Igor Stravinski. Adăugăm mențiunea că secolul XX este cel mai îndepărtat moment de manierismul teatral. Însă se evidențiază manierismul teatrului de operă. Orientările dramei și teatrului vizează “noul” absolut, renunțarea la model și inovația.

Capitolul este structurat în cinci secțiuni. Prima este dedicată personajului Don Juan în dramă (spaniolă, franceză, drama cu rezonanțe brechtiane, teatrul feminist). Aceste variante sunt indicate doar cu scopul de a trasa direcțiile de transformare de substanță a personajului, proces paralel cu evenimentele spectaculare și cu forma culminantă a teatralului operistic al lucrării *The Rake's Progress* de Igor Stravinski, cu teatrul registic și teatrul antropologic (Eduardo Manet și Derek Walcott). În dramă sunt urmărite valențele spectaculare care încadrează personajul și îi reconfirmă caracterul teatral, recontextualizările, personajul îmbătrânit, etapa post-mozartiană și post-“infernă”.

A doua secțiune urmărește un caz aparte a donjuanismului teatral în viziunea dramaturgului belgian Michel de Ghelderode cu *Don Juan ou les amants chimeriques* din 1926 care propune nu numai o consistență a teatralității bazată pe carnaval, mască, pirandellism dar mai ales o structură formală a întregului demers dramatic ce favorizează un teatru al totalității, al întrepătrunderii și orchestrației registrelor și surselor de producere a teatralului, asemănătoare unei partituri muzicale, cu formule metrice, ritmice, contrapunctice, etc. Piesa este abordată ca dramă registică datorită minimaizării funcțiilor verbal textuale.

Excelează în susținere dramatică textuală prin elemente de teatralitate scenică, descrise amănunțit prin intermediul didascalieiilor. o structură generantă de teatralitate scenică de tip poliritmie conflictuală : suprapunere de ritmuri diferite, de tempo-uri, care susțin progresia situațională în mod energic, fără momente statice sau “moarte”, înlănțuiri coerente de intervenții ale personajelor și grupurilor de personaje, legături flexibile între text vorbit și text spectacular. Este vorba de organizări de personaje în relații și acțiuni interdependente organizate în grup ternar, binar, *solo* combinate, create cu scopul unei expresii spectaculare complexe, artistice, “teatrale”, un “teatru teatral”. Impulsul autorului de a prelucra partitura spectaculară ca și partitură dirijoral-orchestrală îndreaptă întregul demers spectacular către modificări de structură (narativă, modificări ierarhice ale nivelelor teatralității, etc.). Conceptul de donjuanism ghelderodian apare doar ca figurație ornamentală, personaj împrăștiat în subdiviziuni de factură pirandelică. Textul scris al Don Juan-ului nu este prioritar în analiza teatralității. Structura verticală și liniară este pilonul principal al conceptului de teatralitate, în egală măsură cu estetica de carnaval, masca și instrumentele răsturnate ale *commediei dell’arte*.

Opera *The Rake’s Progress* este una dintre culminațiile inovative ale donjuanismului în teatru al secolului XX. Analiza muzical-dramatic – teatrală cuprinde partea a treia din capitol și urmărește ideea fundamentală a conceptului de teatralitate muzicală, relația tehnică componistică, rațiunea dramatică a formei muzicale și produsul finit, partitura orchestrală.

A patra secțiune urmărește latura *praxis*-ului spectacular. Este dedicată reluării registice a unui text clasic, *Dom Juan* de Molière, piesă prezentă în repertoriul celor mai importanți reformatori ai scenei europene, începând de la Meyerhold, teatrul francez (Louis Jouvet, Vilar, Vitez), Bertold Brecht și Berliner Ensemble, Ingmar Bergman și Patrice Chéreau . Interpretarea comparată între versiunile regizorale urmărește “rescrierile” scenice, paleta de interpretări teatrale stabilită de stilistica regizorală, de consistența teatralității, de la viziuni tradiționaliste, la experiment. Sunt implicate texte culturale ale teatrului asiatic cu ar fi raportul teatrului oriental infiltrat în cel occidental la regizorul rus Meyerhold sau condițiile impuse de suportul filosofic în teatralitate, constrângerile și libertățile formale cum este cazul montării lui Patrice Chéreau.

Tot în această parte este propusă o analiză comparată a regiei de operă recente care oferă formule spectaculare și interpretări de la tradițional manierist până la reformulări radicale sau opera teatru. Este vorba de nume importante pentru regia contemporană, nume ca Joseph Losey, Peter Brook, Peter Sellars, René Jacobs, Zeffirelli ca scenograf la Metropolitan

Opera din New York, fiecare dintre aceștia oferind modalități unice de tratament al textului muzical, concepții inedite de teatralitate, maniere proprii, și variante foarte diferite de personaj deși textul muzical este neschimbat.

Secolul XX aduce în prim planul vieții spectacolului de teatru - fenomen accelerat în ultimele decade - teatrul antropologic, un efect al cercetărilor și reformelor lui Grotowski, Barba, Brook. Paralel cu aceste cercetări se dezvoltă într-un perimetru anti-elistic o formulă de spectacol menită să reorienteze atât praxis-ul teatral cât și praxis-ul dramatic. Este vorba de fenomenul performativ al teatrului din Caraibe, avându-l ca reprezentant pe laureatul Nobel Derek Walcott. Acesta propune un Don Juan cu substanță locală, nutrit din trăsăturile autentice ale spectacolului tribal. Aceasta este una dintre cele mai importante turnuri pe care o înregistrează personajul nu doar în teatrul registric dar și în cel textocentric.

APRECIERI FINALE :

Don Juan este cu siguranță cel mai des abordat personaj în lumea teatrului. Poate fi găsit în orice formă scenică, iar recent își lărgeste aria de extindere și perimetrul geografic. Cu toate acestea, teatrul textocentric nu mai este o opțiune de regenerare și menținere pentru personaj. Este invocată orientarea către un teatru post-dramatic, compus din surse spectaculare non verbale și mijloace textuale alternative tradiționalului text literar.

BIBLIOGRAFIE DE AUTOR

1. ANOUILH, Jean, *Ornifle ou le Courant d'air*, Editions de la Table ronde, 1988, 238 p.
2. FRISCH, Max, *Don Juan sau dragostea pentru geometrie*, București, Editura Clasicii literaturii universale, 1966, .
3. GHELDERODE, Michel de, *Théâtre IV*, Paris, Gallimard, 1955, 296 p.
4. GRAU, Jacinto, *El burlador que no se burla*, Mundo Latino, 1930, 311p
5. LEJEUNE, Claire, *Ariadna și Don Juan sau Catastrofa*, Traducere de Simona Sas, București, Editura Libra, 2002, 68 p.
6. MAZILU, Teodor, *Don Juan moare ca toți ceilalți*, Teatru, București, Editura Cartea Românească, 1971, 340 p.
7. MIHĂESCU, Gib, *Don Juan, vol Opere V, Teatru*, Ediție îngrijită și studio introductive, note și variante de Alexandru Andriescu, București, Editura Minerva, 1985, 489 p.
8. MANET, Eduardo, *L'autre Don Juan*, Editions Gallimard, 1973, 129 p.
9. MOLIÈRE, *Opere II, Don Juan sau Ospățul de Piatră*., Traducere de Alexandru Chirițescu, București, Editura pentru literatură, 1976, 456 p.
10. MOLINA, Tirso de, *El burlador de Sevilla*, Legua Editorial, 1972, 132 p.
11. MONTHERLANT, Henry de, *La mort qui fait le trottoir (Don Juan)*. Gallimard, 1972, 188 p.
12. PERRUCCI, Andrea, *Il convitato di pietra*, Einaudi, 1998, 161 p.

13. ROSTAND, Edmond, *La dernière nuit de Don Juan*, Editions Charpentier et Fasquelle, 1921, 141 p.
14. SARAMAGO, José, *Don Giovanni o il Dissoluto assolto*, Einaudi, 2005, 73 p.
15. SEVER, Alexandru, *Don Juan Apocalipticul*, București, Editura Eminescu, 1984, 373 p.
16. SHADWELL, Th., *The libertine*, The complete works, vol III, London 1967,
17. STANCA, Radu, *Teatru, Dona Juana*, București, Editura pentru literatură, 1968, 387 p.
18. UNAMUNO, Miguel de, *El hermano Juan; o, El mundo es teatro : vieja comedia nueva*, Espasa-Calpe, 1934 , 205 p.
19. VAILLAND, Roger, *Gallimard*, 1959, 200 p.
20. WALCOTT, Derek, *The Joker of Seville*, Cape, 1979, 275 p.

BIBLIOGRAFIE DESPRE DON JUAN

1. BRUNEL, Pierre, *Dictionnaire de Don Juan*, Sous la Direction de Pierre Brunel professeur à la Sorbonne et membre de l'Institut Universitaire de France, Paris, Éditions Robert Laffont, 1037 p.
2. BRUNEL, Pierre Brunel, *Don Juans insolites*, Presses de l'Université Paris, Sorbonne, 2008, 222 p.
3. CAMUS, Albert, *Fața și reversul. Nunta. Mitul lui Sisif. Omul revoltat. Vara*, București, Editura RAO International Publishing Company, 544p.
4. CURI, Umberto, *Filosofia del Don Giovanni*, Alle origini di un mito moderno, Milano, 2002, Paravia Bruno Mondadori Editori, 250 p.
5. DUMOULIÉ, Camille, *Don Juan ou l'héroïsme du désir*, Presses Universitaires de France, 239 p.
6. HAYEM, Armand, *Le Don Juanisme*, A. Lemerre, 1886, 126 p.
7. JOUVE, Pierre Jean, *Le Don Juan de Mozart*, Freiburg, Éditions de la Librairie d'Université, Paris, 1942, 365 p.
8. KIERKEGAARD, Sören, *Ou bien... Ou bien*, Paris, Gallimard, 1984, 627p.

9. MACCHIA, Giovanni, *Vita avventure e morte di Don Giovanni*, Nuova Edizione Riveduta e Ampliata, Milano, Adelphi Edizioni, Piccola Biblioteca 267, 1991, 427 p.
10. MAEZTU, Ramiro de, *Don Quijote, Don Juan și Celestina*, Traducere și note : Mariana Vartic, Cluj, Biblioteca Apostrof, 1999, Colecția "Ianus", 259 p.
11. RANK, Otto, *Dublul. Don Juan*, Traducere de Georgeta Mirela Vicoz, prefață de Petru Ursache, Iași, Editura Institutul European .
12. ROUSSET Jean, *Mitul lui Don Juan*, In românește de Angela Martin, București, Editura Univers, 1999, 237 p.
13. SAID ARNESTO, Víctor, *La Leyenda de Don Juan : Orígenes Poéticos de El Burlador de Sevilla y Convidado de Piedra*, BiblioBazaar, 2009, 306 p.
14. TĂUT, Daniela Sitar, *Don Juan. O mitografie a seducției*, Cluj, Napoca Editura Limes, 2003 .
15. GOEHR, Lydia, HERWITZ, Daniel, *The Don Giovanni Moment: Essays on the Legacy of an Opera*, Columbia University Press, 2008, 238 p.
16. RUSSELL, Charles C, *The Don Juan legend before Mozart*, University of Michigan Press, 1993, 511 p.